

FÖRFATTARFÖRBUNDET OM LITTERATUREN OCH MARKNADEN

Författarförbundet anser att de stora förändringar som den svenska bokbranschen har gått igenom sedan den senaste statliga bokutredningen från 1997, *Boken i tiden* (SOU 1997:141), och står inför – inte minst med tanke på den digitalisering som förändrar villkoren för spridningen av litteraturen – motiverar en statlig bokutredning med bred analys av litteraturens villkor ur såväl läsarnas (konsumenternas) och bokupphovsmännens, som förlagens, bokdistributörernas och bokhandlarnas perspektiv.

I denna promemoria behandlas:

Utvecklingen inom bokförlagen, sid 1

Utvecklingen inom bokhandeln, sid 2

Utvecklingen av handeln med böcker – summering, sid 2

Litteraturpolitik och bokmarknaderna; boken – en genialisk förpackning, sid 5

Allmänlitteraturutgivningens karakteristika, sid 5

Litteraturstödet och kvalitetsutgivning, sid 7

Litteraturstödet utvecklingsbehov – summering, sid 8

Utvecklingen inom bokförlagen

Enligt branschstatistiken har bokförlagen från och med 1997 haft en i princip oavbruten omsättningsökning. Den återspeglar med några års fördröjning den allmänna välstandsökningen i landet efter den djupgående ekonomiska krisen under det tidiga 1990-talet.

År 2002 sänktes bokmomsen från 25 till 6 procent. Det innebar att bokpriserna kunde sänkas rejält utan minskade marginaler för handeln. Förlagens omsättningsökning spädades på för att år 2007 plana ut. Under tioårsperioden ökade förlagens fakturerade försäljning med cirka 35 procent i fasta priser. Förlagen redovisar från 1997 och framåt en ökning i nyutgivningen och backlistutgivningen (återutgivning av tidigare utgivna titlar t ex i form av pocket). Av den fakturerade försäljningen 2007 svarade skönlitteraturen för drygt 39 procent, barn- och ungdomsböckerna för drygt 14 procent, facklitteraturen för drygt 35 procent, uppslagsverken för 2 procent, ljudböckerna för drygt 8 procent och e-böckerna för 0,7 procent.

Men bokförsäljningen har samtidigt fått en allt större slagsida åt koncentration på stor-säljande titlar. I ett förläggarsamtal i branschorganet Svensk Bokhandel konstaterades för några år sedan (nr 21/06) att de kommersiella titlarna säljer mer av den totala bokskörden än tidigare och att mellanklassen av författare på något sätt har försvunnit. Antingen säljer en författare väldigt mycket eller väldigt lite. De böcker som säljer 10 000–15 000 exemplar är på väg bort. Det vill säga, marknaden karaktäriseras av å ena sidan kommersiellt framgångsrika titlar, å den andra av smalare, mer experimentell och ekonomiskt mindre lönsam litteratur. Frånvaron av mellanklassen, storleksmässigt, av allmänutgivande bokförlag framstår som en allt tydligare förlust för den pluralism i utgivningsbesluten som bidrar till en väl fungerande marknad.

På området för allmänlitteratur har Bonniergruppen och Norstedtgruppen (KF-sfären) en alltmer dominerande ställning med vardera en omsättning om närmare två miljarder kr (avser den sammanlagda verksamheten på bokmarknaden i Sverige inklusive bokförlag, bokklubbar, bokhandel/Internetbokhandel). Under helt andra förhållanden beträffande t ex marknadsföring och distribution arbetar ett stort antal små förlag som ofta är beroende av

det statliga litteraturstödet för sin utgivning med kvalitetsprägel. Statsstödet till billig-bokutgivaren En bok för alla (Ebfa) upphörde 2008. Ebfa:s viktigaste bidrag var att företaget kunde återutge bra titlar som de traditionella förlagen inte själva ville eller vågade ge ut igen. Utan att konkurrera med de traditionella förlagen bidrog Ebfa till bredden i kvalitets-utgivningen av svenska och till svenska översatta titlar.

På nyåret 2009 aviserade de stora förlagsgrupperna neddragningar i antalet utgivna titlar. "Vi måste anpassa oss. Återförsäljarna köper in allt färre titlar, marginalerna dras åt", sade Bonnierförlagens vd. "Omfattningen av vår utgivning blir inte lika stor framöver. Vi måste se till att de böcker vi ger ut kan lyckas", sade Norstedts vd (Dagens Nyheter 19.1.09). Redan tidigare försvann de olika förlagen inom Bonniergruppen som egna enheter. Gamla förlagsnamn som Albert Bonniers förlag, Forum, Bonnier Carlsen och Wahlström & Widstrand behålls men leds av litterära chefer och en gemensam vd. All pr, information och försäljning har samlats under en hatt. "En radikalare förändring har inte skett i den svenska förlagsvärlden i modern tid." (Bok og samfunn 2/09).

Utvecklingen inom bokhandeln

Av tidskriften Svensk Bokhandels Bokhandelsspecial 2008 framgick att den tillväxt som sker återfinns hos Internetbokhandeln. Bonnierägda AdLibris och KF-ägda Bokus hade 2007 tillsammans en omsättning på över 1 miljard kr. År 2000 var den ca 150 miljoner kr, dvs. omsättningen har i princip sjudubblats på 8 år, vilket innebär att var fjärde bok nu säljs på nätet. De stora förlagsägda bokklubbarna minskar i betydelse och den förlagsägda Internethandeln ökar.

Det som kallas den fysiska bokhandeln hade år 2007 ytterligare ett år med utebliven tillväxt. Akademibokhandels butikerna och Bokiakedjan dominerar stort. Obundna bokhandlars marknadsandel av bokförsäljningen är inte större än drygt 6 procent. Det som kallas "landets kulturboklådor", NK Bokhandel och Hedengrens i Stockholm, Åkerbloms i Umeå och Hamrelius i Malmö får allt svårare att hävda sig – deras omsättning har sjunkit under den senaste femårsperioden långt mer än genomsnittet för övrig bokhandel. Näthandeln konkurrerar hårdast på kurs- och fackböcker, varuhuset prisdumpar storsäljare.

Den traditionella bokhandeln höjde sin försäljningsmarginal för fjärde året i rad samtidigt som Internetbokhandeln sänkte sin och är prismässigt cirka 25 procent billigare än den traditionella bokhandeln.

Den nyutträdde verkställande direktören för Akademibokhandeln deklarerade 2008 i tidskriften Svensk Bokhandel att företagets bokhandlar ska bli "mindre akademi och lite mer bokhandel. Det blir färre titlar i butikerna. Vi har alldeles för många. Det finns inga förutsättningar att skapa ett lönsamt och uthålligt företag med de mängder vi har i dag." (nr 18/08). En uppstramning av sortimentet och av antalet butiker och antalet anställda stod för dörren och våren 2009 började denna uppstramning verkställas.

Utvecklingen av handeln med böcker – summering

I början av 1970-talet skedde ett systemskifte i svensk bokbransch. Sverige övergick från fasta till fria bokpriser. Fasta priser innebär sammanfattningsvis att det är det utgivande förlaget som under bokens inledande tid på marknaden bestämmer bokens pris till konsument.

Bokens pris är detsamma i Ystad som i Haparanda. Fria bokpriser innebär däremot att det i princip är varje återförsäljare som bestämmer varje boks konsumentpris, vilket anses medverka till en förstärkt tendens att förlag och återförsäljare arbetar mer med priset än med boken. Friprissättningen öppnade dörren för tillväxt på bokklubbssidan som kunde börja sälja ett urval nya titlar till priser som bokhandeln inte kunde konkurrera med. Det titelrelaterade statliga litteraturstödet introducerades 1975 för att i den nya marknadssituationen bidra till fortsatt bredd i förlagens utgivning av kvalitetstitlar.

På Bonnierförlagens initiativ upphörde 1992 det så kallade fackbokhandelsavtalet eller abonnemangsavtalet mellan Svenska Förläggareföreningen och Svenska Bokhandlareföreningen. Avtalet innebar ett gemensamt åtagande av branschen att prioritera ett vittförgrenat nät av bokhandlar som saluför nyutgivningen av allmänlitteraturen i hela dess bredd. Abonnemangsavtalet sågs så småningom av ledande branschföreträdare som en kvarleva från den gamla fastpristiden.

Den affärsmässiga utvecklingen på förlags- och återförsäljarsidan har tagit sig uttryck som kunde förväntas. De stora aktörernas dominans har förstärkts. De har utvecklat sina intressen på distributionssidan. Här har på ett handfast sätt den digitala informations- och kommunikationstekniken spelat in. När det av Bonniergruppen dominerade konceptet på återförsäljarsidan, dvs. de förlagsägda bokklubbarna med hundratusentals abonnenter, fått ny konkurrens av bokförsäljningen via Internet, köpte Bonniers 2005 in sig som stor ägare i AdLibris, som var och är den största Internetbokhandeln. KF-ägda Norstedt-gruppen och Akademibokhandeln, som är den dominerande bokhandelskedjan stramar upp villkoren för sitt engagemang i den traditionella bokförsäljningen och satsar på KF-ägda Bokus, den andra stora Internetbokhandeln.

Flykten bort från den fullsorterade bokhandeln fortsätter. Bokbranschen anser sig inte längre ha råd med en bred fysisk exponering i ett vittförgrenat nät av återförsäljare där det som varit bokvärldens särmärke, rikedomerna på författarröster, faktiskt exponeras; den bokliga kulturens särmärke förlorar i substans och blir en allt tunnare symbol. Utvecklingen karakteriseras av de två stora förlagsgruppernas ägande av de två stora Internetbokhandlarna med deras i genomsnitt 25 procent lägre priser än en bokhandel med brett utbud kan erbjuda. Bokbranschen växlar alltmer spår till ett affärstänkande hämtat från områden med produkter som inte besitter bokens dubbla egenskaper och därmed dubbla värde av att vara både fysisk vara och kulturbärare.

Den ökade pocketutgivningen, som innebär återutgivning i enkelt format av tidigare utgivna titlar som visat sig ha bärkraft fyller en viktig funktion genom att den också är tillgänglig på många försäljningsställen. Men också på detta område avstår de traditionella förlagen från det risktagande som fram till nyligen kunde fångas upp av statsstödda En bok för alla som återutgav titlar som de traditionella förlagen inte ville satsa på i billigformat.

Internetbokhandeln saknar den traditionella bokhandelns främsta kännetecken, dvs. den fysiska exponeringen av böckerna. Handeln med böcker försiggår allt mer utan köparens fysiska möjlighet att ta del av det han eller hon tänker köpa och kanske framförallt, utan köparens fysiska möjlighet att inför köpet ta del av det han eller hon kanske inte tänkt köpa.

Till detta kan läggas:

- det avtalslösa förhållande mellan Förläggareföreningen och Författarförbundet som inträdde våren 1996 efter Förläggareföreningens uppsägning av Ramavtalen för förlagsavtal med Författarförbundet. Strax därefter började antalet litterära agenter växa med ambitionen att också placera ett urval svenska författares verk på den begränsade svenska marknaden som dittills betraktats som överblickbar och inte i behov av agenter;
- omfattningen av bokläsandet är i princip oförändrad sedan mitten av 1990-talet (jfr Nordicoms och Kulturrådets/SCB:s undersökningar; sänkningen av bokmomsen, och förlagens omsättningsökning har inte lett till ökad bokläsning);
- författarna har haft en negativ inkomstutveckling – Författarförbundets inkomstundersökningar 1993 och 2004 visar att den egenföretagande, yrkesverksamma författaren och översättaren inom allmänlitteraturen bidrar till vårt lands litterära kultur med sämre inkomst och inkomstutveckling än övriga inkomsttagare;
- tidskriften Svensk Bokhandel (nr 5/09) spådde att 2009 skulle bli ett stormigt år och pekade på KF:s beslut att samla alla bokinköp under en enhet. KF:s mediagrupp blir en superaktör på detaljistsidan med möjlighet att driva rabattkrav på ett sätt som utmanar den makt de stora förlagen idag har. Under rubriken "Börsen knäcker katedralen" konstaterar SvB:s chefredaktör sedan (nr 21/09) att "Den kommersiella sidan (har) de senaste åren fått ett kraftigt övertag inom den svenska förlagsvärlden, i huvudsak inom de större förlagsgrupperna. Jag tänker inte på försäljning och marknadsföring eller på hur talet om större effektivitet, fokus på bästsäljare och en allmän anpassning till bästsäljarklimatet genomsyrar de större förlagshusens hela verksamhet. Eller på att allt man gör färgas av krisen, av behovet av att öka lönsamheten – sälja mer, ge ut färre titlar, minska lönekostnaderna ... ." Detta tycker han är "som sig bör". Men en jämförelse med utvecklingen på tidskriftsmarknaden och bristen på nya idéer bland de stora aktörerna leder till följande jämförelse: "I de stora förlagsgrupperna försvinner den intellektuella jordmånen för mer sammansatta diskussioner och företagskulturer tenderar att bli mer och mer enkelriktade. /.../ Det syns i allt från böckerna man tackar nej till, till hur man ser på marknaden och sin egen roll på den. Det syns i de interna diskussionerna, i vilka frågor som reses och vilka kulturer som tillåts internt.";
- i en intervju i tidskriften Svensk Bokhandel den 12.2.10 har den mångåriga ordföranden i Bokhandlareföreningen Dag Klackenborg kommit fram till att han förordar ett system med förtryckta priser på böcker samtidigt som han på direkt fråga säger nej till fasta bokpriser, hur han nu får detta att gå ihop. Kanske har problemet med de så kallade maktrabatterna av olika slag inom bokbranschen till slut blivit så deformationerande för branschens sätt att fungera att det inte går att försvara "de fria bokpriserna".

För att kunna sätta tillfällig punkt för en lång historia kan ett konstaterande av professorn i litteratursociologi Johan Svedjedal vara till hjälp. Han noterade i slutet på 1990-talet att bokbranschen näringspolitiskt har uppfyllt en avreglerad marknads krav: att låta den starkare

bli starkare och den svagare bli svagare.

Litteraturpolitik och bokmarknaderna; boken – en genialisk förpackning

Eftersom vi lever i en skriftkultur produceras, sprids och säljs böcker för ett i princip oräkneligt antal syften och ändamål och för många olika avnämningkategorier och med olika ekonomiska och ideella incitament.

Allmänlitteraturutgivningens karakteristika

När vi i det litteraturpolitiska sammanhanget talar om boken och bokmarknaden avses nästan undantagslöst allmänlitteraturen, dvs. den marknad för böcker som sammanfattningsvis består av skönlitteraturen för vuxna (prosa, lyrik, dramatik), essäistiken, facklitteraturen inom humaniora och naturvetenskaperna inklusive memoarer, biografier, allmänna handböcker och hobbyböcker, reseskildringar, kokböcker, trädgårdsböcker etc. och barn- och ungdomslitteraturen av skön- eller facklitterär karaktär – i svenska original och i översättning från olika främmande språk till svenska.

Ett viktigt och utmärkande motiv för bokläsandet inom allmänlitteraturen är den egna läslusten, det egna informations-, kunskaps- eller förströelsebehovet, lusten att fångas av författarens språk och gestaltning av livsöden, epoker, samhällsförhållanden.

Förlags- och återförsäljarverksamheterna på det allmänlitterära området använder sig av allmänt tillgängliga försäljningskanaler som bokhandel, bokklubbar, varuhus och annan detaljhandel. Verksamheterna bedrivs på affärsmässiga grunder. Böckerna förekommer inte sällan i olika utföranden/utgåvor och har bara det gemensamt att de är böcker avsedda för allmänheten, som förhoppningsvis ska finna utgivningen intressant utan att ha något åläggande att köpa och läsa. Svårigheten att förutse vilka titlar det är som väcker intresse har av de stora förlagsgrupperna mötts med alltmer omfattande marknadsföringsinsatser av ett urval av de utgivna titlarna och en ur konkurrenssynpunkt mycket olycklig integration av förlags- och återförsäljarled.

Författarna har inte heller något åläggande eller någon uppdragsgivare, de är som författare inte verksamma inom bokförlag, medieföretag, tidningsredaktioner, konsert- eller konsthallar eller andra institutioner. De är i författarrollen inte heller anställda forskare, lärare, journalister eller liknande. De arbetar på spekulation, de erbjuder sitt manuskript, som kan vara frukten av flera års arbete, till en nyckfull marknad, oftast till ett bokförlag som kan anta verket för utgivning eller refusera det. Författarna har inte tillgång till någon traditionell arbetslöshetskassa och är som egenföretagare per definition inte arbetslösa. Friheten i yrket innebär ofta en besvärande ekonomisk osäkerhet.

Vid sidan om allmänlitteraturen urskiljs t ex det som med en engelsk term brukar kallas "professional publishing" (ofta relativt avancerad utgivning inom vetenskapliga, tekniska och medicinska områden och med företagsvärlden som "konsument", "academics" (ofta avsedd för akademisk meritering och ofta helt eller delvis finansierad genom förlagsexterna källor)) och läromedelsområdet. Dessa tre områden representerar det som sammanfattningsvis kan kallas det instrumentella läsandet eller nyttoläsandet. Bokköpet och läsandet ska leda till färdigheter eller kunskaper som krävs på olika nivåer i yrkeslivet, i forskarvärlden och utbildningsväsendet. Denna bokmarknad är titelmässigt större än marknaden för allmän-

litteraturen. Författarna till böcker inom forskningsområdena som skriver på uppdrag eller i anställning eller under anställningsliknande förhållanden behåller den upphovsrättsliga förfoganderätten till böcker, rapporter etc. Samma är naturligtvis förhållandena för läromedelsförfattare som skriver på uppdrag.

Förutsättningarna för t ex läroboks- eller läromedelsutgivningen blir typiskt sett andra än de som gäller för allmänlitteraturens genrer också genom att böcker, övningshäften etc. tas fram i en inte sällan omfattande process som styrs av läroplaner och pedagogik och som involverar läromedelsförfattare, förlagsredaktörer och andra sakkunniga (jämför t ex den största läromedelsproducenten Libers presentation av sina läromedel för skolåren 6-9 och för universitet och högskola). Avnämmarkretsen är tydligt identifierbar och distributionens tyngdpunkt ligger därför på direktförsäljning eller sker via läromedelscentraler. På högskolenivån, där eleverna/studenterna själva svarar för bokköpen, spelar dock bokhandeln en roll liksom vissa i övrigt allmänutgivande förlag.

Även om debatten inför och motiven för beslutet om sänkningen av bokmomsen 2002 från 25 till 6 procent i huvudsak fokuserade på allmänlitteraturens kulturella värde så var reformen en generellt verkande åtgärd och avsåg alla böcker från sortimentskatalogen till lyriksamlingen.

Sammanfattningsvis är förutsättningarna för författarskapen och för utgivningen av allmänlitteraturens genrer särskilda på ett sätt som inte minst i vårt lilla språkområde kräver särskilda litteratur- och konstnär-/författarpolitiska insatser.

Området för allmänlitteratur är föremål för offentliga riktade litteratur- och konstnärspolitiska insatser, framförallt genom:

- det statliga litteraturstödet riktat till förlagen med syftet att bidra till att allmänheten ska ha tillgång till ett brett utbud kvalitativa titlar,
- läsfrämjande insatser ofta via de kommunala biblioteken riktade till barn och unga och
- den statliga biblioteksersättningen riktad till de svenska eller i Sverige bosatta litterära yrkesutövarna för folk- och skolbibliotekens användning av deras verk.

Bokförlagen, ideella institutioner med flera, belönar verk inom allmänlitteraturens genrer med utmärkelser och priser av olika slag. August-priserna tillhör de mer uppmärksammade. Utmärkelser och priser av olika slag förekommer också inom andra delar av bokvärlden.

Som tydliggjorts av utvecklingen inom forskningsbiblioteken reagerar olika delar av bokmarknaden, olika genrer, olika användarsituationer, olika på digitaliseringen. De är olika känsliga i förhållande till digitaliseringen och det digitala tillgängliggörandet av texter. Ett par exempel: Enligt engelska förlagsuppgifter kommer numera hela 95 procent av intäkterna från "legal publishing", dvs. publicering av juridiska texter, från elektroniskt tillgängliggörande. Svenska Förläggareföreningen som företräder allmänlitteraturen ändrade i mitten av 1990-talet sitt namn från Svenska Bokförläggareföreningen till Svenska Förläggareföreningen men de allmänutgivande förlagen ökade sin omsättning av böcker med cirka 30 procent under den efterföljande tioårsperioden.

Å ena sidan etableras det allt tydligare inom allmänlitteraturen olika kretslopp för

storsäljande titlar och övrig utgivning. I tillägg därtill får den fullsorterade bokhandeln allt svårare att hävda sig och bokhandlar nischade för olika specialintressen växer upp. Å andra sidan verkar de olika nyttobetonade anledningarna till att ta del av innehållet i en bok, det vill säga läsning som sker i yrket, i utbildningssyfte, för att uppnå en formell kompetens etc. allt oftare resultera i att läsningen sker via digitalt genererad visning av texten – läsaren ”skannar av” bildskärmens text efter det informationsinnehåll som söks.

E-böckerna svarade enligt Förläggareföreningens senaste årsstatistik bara för 0,7 procent av förlagens omsättning. Samtidigt har Internetbokhandeln Amazon presenterat en ny version Kindle-läsare, dvs. en tekniskt sett alltmer läsvänlig digital ”läsplatta”. De stora svenska förlagen och andra aktörer på bokmarknaden presenterar nya mer läsarvänliga läsplattor och nya digitalt genererade sätt att ta del av texter utvecklas och förfinas kontinuerligt (t ex strömmande texter). Det verkar ändå långt ifrån säkert att de läsare som utgör flertalet bland dem som läser böcker inom allmänlitteraturens olika genrer vill göra det från något annat än den traditionella boksidan – annat än på ganska lång sikt, dvs. när nuvarande läsargenerationer ersatts.

Det kan med andra ord vara angeläget att hålla i minnet att digitaliseringen är ett av flera perspektiv på den utvecklings- och förändringsprocess som pågår inom bokvärlden.

Med utgångspunkt i dessa korta nedslag i dagens läsbeteenden finns det trots allt anledning anta att boken länge än kommer att kunna hävda sin ställning som genialisk förpackning för verk inom allmänlitteraturens genrer. Tove Janssons böcker om Mumindalen och dess innevånare och datorspel gjorda på samma böcker tillgodoser olika genuina behov av glädje, spänning och oviss undran.

Litteraturstödet och kvalitetsutgivning

Det särskilda statliga litteraturstödet är ett utgivnings- och distributionsstöd riktat till förlagen. Dess syfte är att upprätthålla en bredd i kvalitetsutgivningen på en i övrigt avreglerad, kommersiell marknad för böcker. Stödet är ett titelrelaterat efterhandsstöd vilket innebär att förlaget står risken för utgivningen på traditionellt sätt. Alla förlag söker på lika villkor. Stödet, som fördelas via särskilda sakkunniggrupper knutna till Statens kulturråd, avser i huvudsak enskilda utgivna verk inom skön- och facklitteraturen, barn- och ungdomslitteraturen, klassisk litteratur i svenskt original eller översättning, tecknade serier, litteratur på invandrar- och minoritetsspråk. I stödet ingår att ett exemplar av varje stödd titel – cirka 800 på årsbasis – ska finnas tillgängligt i varje kommuns bibliotek.

Enligt Kulturutredningen förslag i början av 2009 borde det statliga litteraturstödet ingå som en del i ett allmänt stöd till kulturpolitiska insatser inom litteratur- och biblioteksområdet. Vid bedömningen av ansökningar om litteraturstöd skulle hänsyn tas till, förutom kvalitet, utgivarens ekonomiska förutsättningar i det enskilda fallet. Kriterier och riktlinjer för ett allmänt stöd inom litteratur- och biblioteksområdet skulle formuleras i en ny förordning. Stödet borde fördelas centralt av den av utredningen föreslagna myndigheten för konstarterna.

Tankarna på förändringar i litteraturstödet verkar ha sitt ursprung i Statens kulturråd och ha tagit sin början i iakttagelsen att marknaden för allmänlitteraturen allt mer kommit att

domineras av två förlagsgrupper (Bonnier- och Norstedtgruppen) med sammantagen omsättning (inklusive engagemangen i distributionsledet) om närmare fyra miljarder kronor. Vidare noterades att förlagsbranschen från och med 1997 haft en stigande omsättning och att bokmomsen år 2002 sänktes av kulturpolitiska skäl från 25 till 6 procent.

Omsättningen har ökat i förlagsbranschen samtidigt som det vid sidan av de två stora förlagsgrupperna numera i än mindre utsträckning än vid mitten av 1990-talet finns några mellanstora allmänutgivande förlag. Ett relativt stort antal i sammanhanget små eller mycket små förlag arbetar ofta med kvalitetsutgivning och åtföljande beroende av litteraturstödet. Av SvB nr 17/2006, artikeln "Kvalitetsförlag helt beroende av kulturstöd" framgår bland annat att hos förlag som Atlantis, ellerströms, Östlings/Symposion och Daidalos representerar litteraturstödet från 15 upp till 40 procent av omsättningen. För Norstedts är motsvarande siffra mindre än 1 procent.

Det sagda kan kanske sägas ge skäl för en ändring av litteraturstödet i linje med kulturutredningens förslag, det vill säga förutsatt att bredd i kvalitetsutgivningen ändå skulle upprätthållas. Detta skulle i sin tur förutsätta, att de ekonomiskt framgångsrika bokförlagen eller förlagen med stor omsättning skulle bidra till fortsatt bredd i kvalitetsutgivningen utan litteraturstödet bidrag till minskad affärsrisk. Någon sådant åtagande eller försäkran kan dessa förlag inte göra, vare sig i förhållande till sina ägare eller till bokläsarna.

Kulturutredningen nämnde inte att en viktig anledning till litteraturstödet som introducerades 1975 var övergången från fasta till fria bokpriser i början av 1970-talet. Friprissättningen är hämtad efter mönster från annan varuhandel. Förlag, bokhandel och författarförbund var alla emot att den så kallade dispensen från bruttoprisförbudet skulle upphöra. Utredningen säger bara att frågan om sänkning av bokmomsen övervägdes i början av 1970-talet men förkastades. Istället infördes det riktade litteraturstödet. Den generellt verkande sänkningen av bokmomsen innebar när den genomfördes år 2002 en beräknad minskning av skatteintäkterna med cirka 600 miljoner kr. Det riktade litteraturstödet kostar cirka 40 miljoner kr.

Med den nuvarande ordningen för litteraturstöd har misstanke om risk för statlig inblandning i förlagens utgivningsbeslut framgångsrikt kunnat undvikas. Att på någon grund utesluta ett stort förlag eller för den delen ett litet förlag från stöd skulle snabbt utsätta stödet för kritik och berättigad sådan.

Litteraturstödet utvecklingsbehov – summering

Om kulturutredningens förslag hade sin grund i iakttagelsen av en alltmer oligopoliserad situation och allt större koncentration av utgivningsmakten inom bokbranschen, så är det en iakttagelse som har fog för sig. För att råda bot på dessa strukturproblem som naturligtvis inte gynnar yttrande- och informationsfriheten krävs dock insatser av annat slag än det branschstöd, om man kan kalla det så, som utredningen verkar förorda. Det nuvarande statliga litteraturstödet duger bra för sitt ändamål. Författarförbundet anser att efterhandsstödet till förlagen inklusive distributionsstödet till sammanlagt cirka 800 titlar bör bibehållas och utvecklas främst genom att nya medel tillförs.

Ett exempel: Antalet beviljade stöd avseende stödordningen Ny svensk skönlitteratur har under perioden sjunkit från cirka 240 beviljade stöd till cirka 160. Denna minskning kan bero på att stödet inte ger förlaget ett tillräckligt incitament för att parera förlagets risktagande vid utgivning av t ex en relativt ny och oprövad skönlitterär författare. Den kan också bero på minskad utgivning av ny svensk skönlitteratur eller på att omdisponering av resurser till andra stödordningar skett eller på att nya svenska skönlitterära titlar kan, när tillgängliga medel har satt allt snävare gränser, ha kommit att jämföras med titlar inom stödordningar som riktar sig till redan genom tidigare utgivning kvalitetsprövad litteratur (t ex inom stödordningarna för översatt eller klassisk litteratur).

Den omviktning mellan stödordningarna som skett ger beskedet att den särskilda stimulans för utgivningen av ny svensk skönlitteratur som avsetts med den delen av litteraturstödet åter måste bli generösare. Möjligheterna att etablera sig och vara verksam som skönlitterär författare måste förbättras. Den omsättningsökning, som enligt branschstatistiken har skett på det skönlitterära området, har samtidigt innehållit en kraftig minskning av utgivningen av ny svensk skönlitteratur, inklusive lyrik och dramatik, från cirka 370 till 295 titlar. Resultatet har blivit bättre inkomster för färre författare och sämre utgivningsmöjligheter generellt.

Ett förbättrat stöd för översättningar är nödvändigt. Särskild fokus bör läggas vid att främja mångfald, dvs. att främja översättningar från ett stort antal språkområden och olika kulturer.

På området för facklitteratur har Författarförbundet i särskild ordning föreslagit ett särskilt produktionsstöd riktat till fackförfattare vid särskilt kostnadskrävande projekt, efter modell som med framgång prövats inom Konstnärsnämndens område.

Det förslag till litteraturstöd som den särskilda statliga bokutredaren presenterade 1997, dvs. införandet av regler som skulle möjliggöra branschöverenskommelser om fastprissättning på böcker, förblev ogenomfört. Förslaget hade gehör från Bokhandlareföreningen och Författarförbundet men inte från Förläggareföreningen.

Intentionerna i detta svenska fastprisförslag återfinns å andra sidan i ett särskilt uttalande från 2001 av EU:s högsta beslutande organ, Rådet. Där framhålls bokens dubbla karaktär, den är både bärare av kulturella värden och handelsvara. I uttalandet sägs bland annat att flera medlemsstater (t ex Tyskland och Frankrike) fäster vikt vid de nationella systemen med fasta bokpriser, som utvecklats för att ta hänsyn till bokens kulturella och ekonomiska karaktär och för att göra det möjligt för läsaren att under bästa möjliga förhållanden ha tillgång till ett så stort utbud som möjligt. Den särskilda rådsresolutionen som tillkom för att uttryckligen bekräfta att fasta bokpriser är tillåtna, föranleddes av att fasta bokpriser annars kunde anses strida mot den inre marknadens överordnade princip om fri konkurrens. Resolutionen innebär således ett uttryckligt erkännande av bokens dubbla karaktär. Nationella åtgärder för att befordra kulturella målsättningar på bokområdet, t ex genom att tillämpa fasta bokpriser, är tillåtna.

Författarförbundet har förordat att förlagen under varje ny titels första tid på marknaden ska avstå från priskonkurrens och istället använda sig av andra marknadsföringsåtgärder.